

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LI. évfolyam.

Március—Április

2. füzet.

Párhuzamok és ellentétek Jézus és Buddha közt.

Irta: Zoltán Sándor.

Statistikusok kimutatása szerint a világvallások közül a buddhizmus a legelterjedtebb, mert a kereszténység 30.7 és az iszlám 15.7%-ával szemben 31.2%-ot mutat s ez annál nagyobb jelentőségű, mert a keresztény és mohamedán vallás terjedésénél, — amint a történelemből tudjuk, — nagy szerepe volt a háborúknak is, míg a buddhizmus fegyvere az érvekkel való meggyőzés volt.

Mióta Ázsia buddhista kolostorainak szent irataiból fordításban is mind több válik közismeretűvé, nagyobb mértékben fordul a keresztény népek figyelme Buddha felé, kinek tisztelői és bámulói folyton szaporodnak Európában is, sőt ma már vannak, akik a buddhizmust a kereszténység fölé helyezik és a jövő vallásának tartják. Találkozunk olyanokkal is, kik Jézus tanaiban buddhista hatásokat és nyomokat vélnek föltalálhatónak s a názáreti mestert elviszik Északindiába, hol szerintök kora ifjúságától 29 éves koráig Buddha tanításait tanulmányozza és ekkor mint vándor bhikkhu tér vissza Zsidóországba Izrael szenvedő népének megszabadítására. Ezt a felfogást aztán, melynek alapja az orosz Notovics által állítólag Tibetben talált páli nyelven írt Jézus-életrajz, kiegészíti az északindiai Pandzsab tartománybeli iszlám-vallású Gulam Ahmed Mirza tanítása, mely szerint Jézus üldözöttől megmenekülve Indiában fejezte be életét s porai Kásmir városa mellett vannak eltemetve.¹

E jelenségek szükségszerűen parancsolják, hogy fog-

¹ L. erre vonatkozólag: Goldziher I., Az iszlám újabb alakulásai, 15. fejezet.

lalkozunk Buddhával, de ugyanakkor nagy figyelmet fordítunk Jézusra is, kinek nevéhez terjedelmes történelemmel bíró s az emberiség életében nagy és fontos szerepet játszó vallás alapítása, a mi keresztény vallásunk fűződik. Keressük tehát azokat a pontokat, melyekben a két nagy vallásalapító érintkezik vagy ellenkezik.

Egy dolgot azonban nem szabad figyelmen kívül hagynunk. Ez az, hogy a kereszténység egyházzá szerveződésakor Jézusra nézve egy alaptévedésbe esett, tudniillik a rá vonatkozó felfogásnak kialakításában nem *tanításaira* helyezte a fősúlyt, hanem azokra a *hitregékre, csodatörténetekre*, melyeket már korán személyéhez kapcsolta a népek képzelete s hosszú századokon át hozzá szoktatta az egyház az embereket, hogy az evangéliumokban is az egyház dogmatikájának Jézusát keresse és ne megfordítva. Ezt az alaptévedést a reformáció nagy szellemű férfiai mintha megérezték volna, de világos tudatára csak *Dávid Ferenc* jutott el akkor, mikor a *Krisztusimádás* dogmájának bilincsét a saját lelkéről leverte s ezzel hallgatólagosan a *Jézus-követés* elvét tette helyébe. Dávid Ferenc halála után 1336 esztendő telt el, de azért ma is aránylag nagyon kevesen vannak, kik az egyházi dogmatikák útvesztőiből kiszabadulva az evangéliumok csodatörténeteiben, mithikus elbeszéléseiben is meg tudják találni az igazi Jézust, a nagy példaadót, a nagy szellemű tanítót, az emberi eszményképet, az *igaz embert*.

Ezt a Jézust és nem a dogmatikák Jézusát állíthatjuk párhuzamba Buddhával.

Mind a Jézus, mind a Buddha élettörténeteiben sok *mithikus elemet* találunk, melyek születésük történetétől halálukig vannak elhintve. Ezekhez számíthatjuk a csodatételeket is, amennyiben nem valamely valóságos tény minősített annak a kevesebb értelmű környezet. A mithikus elemek sokaságából vonták némelyek² azt a következtetést, hogy tulajdonképpen sem Jézus, sem Buddha nem történelmi személy, hanem mithologiai alak. Ha azonban valamikor élt személyre vonatkozólag csak kevés és

² Drews, Lénart, Kern stb.

sovány valóságos történelmi adat áll is rendelkezésünkre, de annál több mesébe illő dolog, még nem érezhetjük magunkat arra jogosítva, hogy meglagadjuk tőle a történelmi valóságot. Mithoszok, regék minden időben keletkeztek, ma is keletkeznek, mert a kisebb értelmiséggel bíró nép mindig szerette a nagy, kiváló személyek alakját csodás, természetfölötti régióban játszó történetekkel körülfontni. Ez olyan lélektani tünet, mely könnyen érthetővé teszi azt, hogy sokszor időben és térben is távol élt személyekhez kapcsolódó hitregék annyira megegyező vonásokat mutatnak, hogy megtévesztik a kisebb belátású kutatót, ki kölcsönhatást keres ott, hol tulajdonképpen csak ugyanazoknak a néplelektani törvényeknek működéséről lehet szó.

Hogy Buddha tényleg történelmi személy volt, azt az északindiai régészeti újabb felfedezések és kutatások kétségtelenül elfogadhatóvá és megdönthetlenné tették,³ hogy pedig Jézus *nem* történelmi személy, azt lehet bizonyítani, mint mindent a világon, de *bebizonyítani* nem.

Mikor élt Buddha, egész pontosan meghatározni nem lehet, éppen ahogy Jézus születésének pontos idejére nézve is különböző nézetek vannak, de azért tévedés nélkül kimondhatjuk, hogy körülbelül félezer esztendővel előzte meg a názareti Mestert. Az evangelisták Jézust a legdicsebb zsidó király és egyuttal nemzeti hős, Dávid családjából származtatják, még családfáját is közli Máté és Lukács. Buddhát a róla fenmaradt történelmi életrajzi adatok szintén királyi vérből származónak mondják, de míg Jézus szülői egyszerű szegény emberek, Buddha apja a szakyák tiszta erkölcsű királya, Suddhodána,⁴ anyja pedig Maya királyné, ki »minden földi asszonynál fenségesebb s lelke oly tiszta, mint a vízi liliom.«⁵

A Jézus és Buddha *születésére* vonatkozó *hitregék* sok hasonlóságot mutatnak. Jézus anyját, Máriát az isteni kegyelem választja ki, hogy Jézusnak anyjává legyen, a

³ L. Lénard: Dhammó II., 152—158. old.

⁴ Suddhodána tulajdonképpen megtisztelő név, jelentése: fehér rizs.

⁵ Fo-sho-hing-tsan-king (Sacred books of the East, vol. XIX.): 3., 4.

szentlélek száll reá, a Magasságosnak ereje árnyékozza meg (Luk. 1₃₀, 31, 35; v. ö. Mát. 1₂₀); Buddha anyját Boddhisattvának, a leendő Buddhának az égben levő lelke szemeli ki, mint arra méltót, hogy újrászülje őt s őt színű fénysugár alakjában száll reá. De míg Jézus Luk. ev. közlése szerint valószínűleg istállóban születik s anyja bölcső hiányában jászolba helyezi (2₇), Buddha a Lum-bini-kert királyi palotájában lát először napvilágot s drága kőekkel ékesített ágyba fektetik.⁶

Jézus születésekor a bethlehemi mezőn angyal jelenti, hogy »megszületett a *szabadító* (σωτήρ) a Dávid városában« s mennyei seregek sokasága jelenik meg Istent dicsőítve és ezt mondja: *Dicsőség a magasságban Istennek, békesség a földön és az emberek között jóakaratt!* Buddha születésekor maga az újszülött hirdeti:

Buddhaként im újrászülettem,
Hogy az egész világnak *szabadulást* hozzak,⁷

és a csudhavasak, dévák (a magasabb mennyei régiókban lakó isteni lények, tehát angyalok) örvendeznek azon, hogy

Minden élet számára,
Mely a szenvedés tengerén mélyre süllyedt,
Megnyílt most a szabadulás útja.⁸

Azután ^{*} köröskörül a levegőben láthatatlan lények zenéje hangzott s

A *békének* és általános *megnyugvásnak*
Örvendezett minden érző lény.⁹

Hogy Jézus előtt tiszteletüket kifejezzék, napkelet felől mágusok jönnek s ajándékot adnak neki: aranyat, tömjént és mirhát (Mt. 2₁₁), Buddha előtt a naga-démonok fejedelmei jelennek meg tisztelettételre s mándárvirágot szórnak elébe, majd apja vazallusai küldenek drága ajándékokat szive gyönyörködtetésére.¹⁰

⁶ U. o.: 20.

⁷ I. m. 18₁, 4.

⁸ I. m. 24₂₋₄.

⁹ I. m. 34₂, 4.

¹⁰ I. m. 22, 149

Lukács ev. elbeszéli, hogy mikor Jézust a mózesi törvény parancsára nyolc napos korában felvitték a jeruzsálemi templomba, hogy Istennek bemutatassák, az öreg istenfélő Simeon vette karjára és szólt: »Bocsásd el, Uram, szolgálodat békességben, mert látták szemeim a te *szabadulástodat* (σωτηριον), melyet készítettél minden népek szemé láttára (2₂₉₋₃₁), Buddháról is egy bölcs, tudásáról híres brahmana mondja:

Ez újszülött gyermek
A világnak hozott *szabadulást*,

majd egy öreg remete, Asita, kinek csodás gyermekét a király bemutatja, könnyekre fakad, mert öregsége miatt nem fogja megérni azt az időt, mikor felnövekedvén a kisdéd, »ki magasra fogja emelni az igaz törvény zászlóját«, tanításának áldását árasztja mindenfelé.

A *gyermek-Jézusról* csak Luk. ev. beszél tovább, de a jeruzsálemi tanítókkal való beszélgetésén kívül csak annyit tud róla, hogy »erősödék lélekben, teljesedve bölcseséggel és az Isten kegyelme vala rajta« (2₄₀), majd pedig »előrehaladt a bölcsességben, életkorban s Isten és emberek előtt való kedvességben (u. o. 52. v.), tehát eszes, kiváló gyermek volt, ki jókor jelét adta szellemi nagyságának. *Buddháról* is azt olvassuk a Fo-sho-hing-tsan-kingben (152.), hogy »mikor hasznos tudományokra kezdtek oktatni, már egyszeri tanítás után felülmúlta tanítóit s nem közönséges tehetségét korán észrevette királyi atyja«.

Míg a gyermekkorra vonatkozó eme feljegyzéseket valószínűeknek tekinthetjük, a lelki küzdelmek mithoszba öltöztetéseként kell fölfognunk azokat a *megkísértési történeteket*, melyek mind a Jézus, mind a Buddha életéről szóló iratokban előfordulnak. Élethivatásuk öntudatossá levése, tanítóként való nyilvános föllépésök előtt, a töprengés, fontolgatás idejében, az önelhatározás nagy pillanata előtt játszódhatnak le azok. Jézus megkísértéséről Márk ev. csak annyit említ, hogy negyven napig volt a pusztában, kísértetve a sátántól, de Mt. és Lk. megegyezően adják elő a kísértés történetét, melynek lényege az, hogy az ördög rá akarja bírni Jézust, törekedjék világi

hírnévre, dicsőségre, hatalomra s Isten helyett neki szólgáljon, de Jézus lelki erején megtörik a csábítás.

Buddha megkísértéséről azt olvassuk, hogy közvetlenül megvilágosodása előtt próbálja megfélemlíteni őt élethivatásától eltéríteni a gonosz szellemek fejedelmé, Mára, ki először veszedelmes nyilat szegzi a bodhifa alatt elmélkedő bölcsre, mikor pedig látja, hogy nem tudja megfélemlíteni, gyönyörű szép, ingerlő báju leányait: Árutit (elégedetlenség), Trisnát (vágy), Rágát (gyönyör) küldi, hogy elcsábítsák. Buddha állhatatosságán e kíséreltet is hajótörést szenvedvén, szörnyetegekből álló hadseregét vonultatja föl ellene Mára, de ő azoknak fenyegető hadonászását oly egykedvűséggel nézi, mint a komoly férfi a gyermekek naiv játékát. Ekkor égi szózat zendül meg, amely kijelenti Buddháról, hogy ő

A világból a szenvedést akarja száműzni.
Biztosan el fogja érni célját,
Mert jólépült trónon ül,
Mint az előtte volt buddhák mind.
O erős és kemény, gyémánthoz hasonló.

Az égi szózat után Mára seregével együtt megszegyenülve vonul el.¹¹

Közös jellemvonása a Jézus és Buddha megkísértésének, hogy bizonyos ideig tartó önsanyargatás után történik: Jézus 40 napig böjtöl a pusztában, Buddha Udra Rama risi szerzetesci közt hat évig él testi erejét teljesen kimerítő szigorú ászkézisben. Mind a két történet három szakaszra oszlik s szerepe van bennök a gonosz szellem fenyegetőzésének¹² és a testi gyönyörökre, élvezetre való csábításnak. Mára égi szózatra távozik, az ördögöt Jézus erélyes parancsa küldi el: Távozz tőlem, Sátán!

Mint Jézusnak az evangéliumok, Buddhának is sok csoda elkövetését tulajdonítják a buddhista íratok, de míg

¹¹ Buddha megkísértésének története költői lendülettel van leírva a Fo-sho-hing-tsan-kingban (13. fej.), mely már többször volt idézve.

¹² A templom tetejéről való alábocsátkozásra csábítás erre látszik mutatni.

Jézus főleg gyógyítási, ördögűzési csodákat visz véghez, Buddha csodái nagyrészt hasonlítanak azokhoz a szem-fényvesztési, leginkább szuggesztíon alapuló mutatványokhoz, melyeknek leírásával oly gyakran találkozunk az India fakirjairól, bűvészeiről írt könyvekben. Buddha is pl. szilárd kőfalon akadálytalanul megy keresztül, mintha az nem is volna előtte, felemelkedik a levegőbe és ott ide-oda mozog, alakját sokféleképpen változtatva, saját testét szétdarabolja s ismét egy egészbe egyesíti, alámerül a szilárd földbe, mint a vízbe és jár a vizen, mint a száraz, kemény földön stb. (L. Fo-sho-hing-tsan-king, 1552—1553.). Ezek közül az evangéliumi csodák között is előfordul a vizen járás (Mt. 14_{25, 26}), a levegőbe emelkedés (Márk 16₁₉, Luk. 24₅₁).

A csodatételben ellentét Jézus és Buddha között, hogy Jézus felháborodik, mikor jelt kívánnak tőle s nem akar csodát tenni (Mt. 16_{1, 2, 3, 4}, Márk 8_{11, 12}, Lk. 11₂₉), de Buddha megragadja az alkalmat, mikor csodát tehet (Fo-s.-h.-ts.-k., 1317_{1, 2}). Szülőföldjén Jézus nem teszen semmi csodát földijeinek hitetlensége miatt, Buddha ellenben éppen akkor végzi a legesodálatosabb dolgokat, mikor Kapilavastuba, a csakyák fővárosába, hol gyermek- és ifjúságát töltötte, visszatér. Tanításai mellett a csodák azok, mikkel magasabb küldetéséről hallgatóságát meggyőzi Buddha, az evangélisták is különös fontosságot tulajdonítanak mindazoknak a csodáknak, melyeknek megtörténtét Jézus személyével hozzák kapcsolatba.

Amilyen mértékben fölékesítette a népek bámuló tisztelete és képzelete Jézus és Buddha életét mithikus és csodás eseményekkel fogantatásuk percétől kezdve, éppen oly mértékben tette azt halálukkal is, ami természetes, mert a halál az a rejtély, mi legnagyobb mértékben izgatja a képzeletet. Jézus halálakor — olvassuk az evangéliumokban — három óráig tartó sötétség borul a földre, melyet földrengés ráz meg annyira, hogy a sziklák megrepednek, a sírok felnyílnak és a jeruzsálemi templom menyezete kettéhasad (Mt. 27_{45, 51, 52}; Márk 15_{33, 38}; Luk. 23_{44, 45}), majd harmadnapon Jézus feltámad s erről a sirhoz menőket angyal értesíti, kinek tekintete, mint a vil-

lám s ruhája fehér, mint a hó (Mt. 28₂₋₆), 40 nap múlva pedig egy hegy tetején tanítványai szeme láttára fölvetik mennybe. Mikor Buddha átmegy a nirvánába, akkor is elsötétül a nap és hold, a föld alapjáig megrázkódik, tűz csap ki a földből, dörgés reszketteti meg az eget és földet s a tiszta dévák (angyalok) az égből a föld felé szállanak, hogy tanui legyenek a nagy eseménynek. Buddha is fölmegey a mennybe, igaz, nem halála után, hanem jóval ez előtt s a 33 isten égi hajlékában három hónapot tölt el, meglérítve a dévákat s gyermekkorában elveszített anyját is, ki az égben született újra.¹³

Ami a *valódi*, nem pedig az utókor képzetében kialakult *életrajzához* tartozik, aránylag nagyon kevés mind Jézusra, mind Buddhára vonatkozólag. Bizonyosan csak annyit állíthatunk, hogy mindkettőn 30 éves koruk körül léptek föl tanítóként, még pedig, amint ez megállapítható, családjuk akarata ellenére. Ugyanis Buddha éjjel szökik meg egyetlen szolgál kiséréteben abból a körből, mely apját, nevelő anyját, feleségét, a szép Yaesodhárát s kis fiát, Ráahulát foglalta magában s még ezután is ismételten szembe kell szállnia apja tiltakozásával. De ő erősebbnek tartja a szülői szónál az elhivatás parancsát s nem érez lelkiismereti furdalást családja békés boldogságának feldúlása miatt, mert az a felfogása s azt tanítja, hogy

Mint vándor az úton, melyen elindult,
Rövid pillanatra találkozik mással,
De gyorsan elválnak, céljok irányában
Utjokat folytatva: rokon kötelék
Csak így keletkezik véletlenség folytán
S feloldódik ismét, amint kinek-kinek
A kármája hozza.

Épen ezért:

Ahogy a pusztában álló fa ágain
A madárseregek este összegyűlnek
S szétrepülnek reggel, csak ahhoz hasonló,
Mikor e világon rokonok szétválnak.¹⁴

¹³ Fo-sho-hing-tsan-king, 1672.

¹⁴ Fo-sho-hing-tsan-king, 710₁—711₃ és 467₁₋₄.

Jézus is, úgy látszik, éppen tanítóként való föllépése miatt meghasonlott családjával, legalább erre következtethetünk Mátté 12₄₆₋₅₀-ből, hol az van elbeszélve, hogy egy alkalommal, midőn anyja és testvérei fölkeresik s ezt egyik hallgatója tudtul adja, »felelvén, monda a hozzá szólónak: Kicsoda az én anyám és kik az én testvéreim? És tanítványaira mutatva, monda: Imé, az én anyám és az én testvéreim! Mert aki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát az nekem fitestvérem, nőtestvérem és anyám.« Názáretbe, hol felnevelkedett s hol családja lakott, csak egyszer megyen el az evangéliumok közlése szerint, de akkor is azt kénytelen tapasztalni, hogy »Nincs próféta tisztség nélkül, csak a maga hazájában, rokonai között és a maga házában (Márk 6₄; Mt. 13₅₇).«

Nyilvános fellépése előtt Jézus bizonyos ideig valószínűleg Keresztelő János körében tartózkodott s askézikus életmódot folytatott. Buddha is hivatásának érzetére ébredése után különböző szerzetesi iskolákban kora híres bölcseinél tanult keresve az utat, melyen elinduljon s hat évig szigorú askézist folytatott, de belátva ez életmód oktalanságát, felhagyott vele s miután hivatása öntudatosná lett, vagy amint a buddhista íratok mondják, megvilágosodott. Északindiában tanítani kezdett. Jézus is, Buddha is vándortanítóként jár ide-oda oktatva és megtérésre hiva fel az embereket, ekközben pedig nem egyszer különböző meggyanúsítás alá esnek: Buddhát egy alkalommal Mágadha királya, Bimbizára figyeltefi kémeivel, Jézust pedig a farizeusok és besugók tartják szemmel. Jézus követőinek igen nagy része a lenézett szegényebb néposztályokból, a társadalom kebléből kidaszított hűnösök közül került ki, Buddha előkelő embereket, fejedelmi személyeket is megnyer tanai számára.

Jézust is, Buddhát is a tanítványoknak egy nagyobb csapata és egy szűkebb, meghittebb köre kíséri vándorlásain. E tanítványok már mesterök életében megkezdik a tanítást, mindkét vallásalapító szétküldi őket kisebb-nagyobb csoportban hirdetni a szabadulás tanát. Közben vitákat folytatnák azokkal, kik egy vagy más okból ellenséges szemmel nézik tanításukat. Jézus' ellenfelei, a

szentelkedő farizeusok, a zsidó szent íratok magyarázói, az írástudók és a nagy vagyon birtokosai, a szkeptikus sadduceusok, Buddhának a bráhmánok és a dzsainai szerzetesek. Jézust részegesnek és nagyétű dorbézolónak nevezik a gyakran böjtölő farizeusok (Máté 11₁₉), Buddhát pedig az aszkéta-életet folytató dzsainák következő gúnyverssel csufolják:

Meleg ágyban nyugodni éjjel,
Derekasat inni egyet reggel,
Délben lakmározni, este pedig inni
S édességet szopogatva álomba merülni,
Végezetül pedig szabadulást nyerni:
Így gondolta ezt ki a híres Szakyafi.¹⁵

Jézust ellenfeleinek bánásmódja fájó érzéssel tölti el s nem egyszer keményen, az elkeseredés hangján tör ki ellenük; Buddha mondhatni stoikus egykedvűséggel veszen mindent s nyugodt bölcseséggel vitázik mindenki-vel, ki ellene van. Jézus aránylag nagyon rövid ideig, amennyire megállapítható, legfeljebb három évig tanít Izraelben; Buddha késő öregséget ér meg s legalább is félszázadon át hirdeti a szabadulás törvényét. Jézus ellen egyik tanítványa árulást követ el, mely a mester halálát idézi elő, Buddha ellen is hozzá közel álló személy, feleségének testvére, más források szerint a saját unoka-öccse, Devadatta irigységből és féltékenységből gyilkos merényletet tervez, mely neki kerül életébe.¹⁶

Jézus életének egyik legkegyetlenebb kivégzési mód, a keresztrefeszítés vet véget, Buddha gombamérgezés következtében hal meg.¹⁷ Jézus tanítványai mesterük elfogatásakor szétszaladnak s a kereszt alatt csak az a tanítvány jelenik meg, kit Jézus szeret vala (Ján. 19₂₆); Buddhát élete utolsó perceiben, mikor a mallák földjén, Kuszinagara városa mellett átmegy a nirvánába, a tanítványok sokasága veszi körül. Jézus és Buddha tanítvá-

¹⁵ P. Wurm: Religionsgeschichte, 363. o.

¹⁶ Fo-sho-hing-tsan-king, 21. fejezet; Chantepie de la Saussaye: Lehrb. d. Religionsgesch. II., 84. o.

¹⁷ Lénard I.: Dhammó II. 170. o.

nyait is mesterök elvesztése után egy darab ideig néma csüggedés, gyászos elkodvetlenedés tartja fogva.

Noha félezer esztendő választja el Jézust és Buddhát egymástól, mégis sok hasonlóságot mutat az a *környezet*, melyben életök lefolyt. India népeit az igazságtalan kasztrendszer osztotta szét szigoruan elkülönült társadalmi osztályokra, minek következménye volt, hogy míg egyik ember csömörlésig dúskált földi javakban, a másik állandóan ki volt téve az éhen halhatás veszedelmének és míg egyik társadalmi osztály tagjainak kezében futott össze minden hatalomnak szála, a másik osztály fiai csaknem minden jogtól megfosztott rabszolgák voltak születésöknél fogva.

Izraelben is ott látjuk a szenteskedő farizeusok osztályával szemben a tőlük lenézett bűnösöket, azoknak a szegény embereknek nagy tömegét, kiknek sem módjuk, sem elég idejük nem volt arra, hogy a mózesi vallásos törvények parancsainak mindenben eleget tessenek. A világi hatalomra törekvő gazdag, vallástalan sadduceusok mellett megjelennek a sok tekintetben askétikus életmódot folytató, önkéntes szegénységben élő, lelki tisztaságra törekvő esszénusok. Emellett Zsidóország is, India is folytonos szenvedés hazája.

Zsidóország függetlenségét elvesztve, lassanként római tartományvá lesz s a zsidó faj csökönnyös konzervativizmusa sok összeütközésre ad okot a római hatalommal. Több forradalmi jellegű mozgalom is hullámszerűen végig Izrael országain, minek eredménye egy sereg hiábavaló vérontás s a múltért, annak dicsőségeért rajongó, jobb jövőről álmodozó sovíniszta zsidók állandó üldözése. S hogy milyen következményei voltak Judea, Galilea lakói örökös remegésének, a római uralom ellen való titkos lázongásainak, annak megállapítására elég, ha az evangéliumok nagyszámú ördöngöseire gondolunk, kik elmeháborodott, súlyos hiszterikus idegbajban szenvedő emberek voltak, kiknek betegségét az idegeknek nagyfokú izgalmak következtében beállott tartós erős megfeszülése idézte elő. Ilyenekkel pedig tele volt Zsidóország a Jézus korában. Nem csodálkozhatunk hát, ha

Izrael népe vágyva vágvott a *szabadító* után, ki véget vet ez állapotnak s már előre jósolgatták, hogy milyen csodás körülmények között fog megszületni.

Indiát gyakran járta végig pusztító rémként az éhínség. »S mindehhez hozzájárult a szokásokhoz való ragaszkodás, a morális érzék teljes hiánya a fatalizmus hitében: a törvények barbár igazságtalansága. A királyok teljesen szabad kegyetlensége és igazságtalansága, melyet egészen természetesnek és jogosnak tartottak. Minden oldalról brutális és obszcur idolatria és a legvaskosabb habona. Lépten-nyomon nyomorúság, éhínség, betegségek minden szervezett javítási, gyógvítási segítség nélkül. Ilyennek mutatják a szuttamok India közállapotait a Buddha idejében.¹⁸

A felsorolt állapotok természetes következménye, hogy mind a Jézus, mind a Buddha *tanításainak* központjában a *szenvedés* és a tőle való *megszabadulás* áll. Ezért hirdeti a hitrege angyala Jézus születésekor, hogy megszületett a *szabadító*, a σωτήρ, ezért látja az öreg Simeon Jézusban az Istentől jött *szabadítást*, σωτήριον-t (és nem »idvességet«, mint ahogy Lk. 2₂₀-t a felekezeti dogmatika követelményének megfelelően fordították). És ezért adja a buddhista író is az újszülött Buddha ajkára e szókat:

Még csak ez egyszer lépek a létbe,

Hogy az egész világnak *szabadulást* hozzak.¹⁹

Jézus a *szenvedéseire* nézve sok tekintetben a Buddhához hasonló álláspontot foglal el. Buddha szerint a születés szenvedés, a betegség szenvedés, az elaggás szenvedés, a halál szenvedés, a távollét attól, mit kedvelünk, szenvedés, a közellét ahhoz, amit nem kedvelünk, szenvedés. Szóval, az egész lét szenvedés. A szenvedés oka a léthez való tapadás vagy ragaszkodás (tanhá, trisná), ennek forrása az »én«-nek a gondolkodás központjába helyezése, avagy tudatlanság (ávidja, áviddzsá) idéz elő. A léthez való tapadás, az én-gondolat centralizálása szüli a bűnt s így a bűn oka is a be nem látás, a tudatlanság.

¹⁸ Lénard I. i. m. II. 146. o.

¹⁹ Fo-sho-hing-tsan-king: 18₃, 4.

Jézus tanításaiban is a *szenvedés oka* a léthez tapadás, az én-gondolat központosítása, azaz a mi nyelvünkre fordítva: a testi érzékek körébe eső dolgoknak túlságos sokra becsülése, örökös aggodalmaskodás azért, hogy mit együnk, mit igyunk, mibe öltözködjünk, vagyis: az *önmagunkkal* való túlságos törődés, a saját személyünknek mindennél többre becsülése. Ennek oka szintén a belátás hiánya, a tudatlanság, t. i. annak be nem látása, hogy jól tudja a mennyei Atya, mi nélkül szűkölködünk, mire van szükségünk s mindazt úgyis megadja, ha nem aggodalmaskodunk örökké a hoinap miatt. (L. Mt. 6₂₅₋₃₄.) A belátás hiányából származik a bűn is, ezért imádkozik bántalmazóiért e szókkal: Atyám, bocsásd meg nekik, mert *nem tudják, mit cselekesznek* (Luk. 23₃₄). E felfogás alapja annak a tanításnak is, hogy imádkozzunk azokért, akik minket átkoznak és üldöznek, jót tegyünk azokkal, akik minket gyűlölnék (Mt. 5₄₄.) s megbocsásunk a mi atyánkfiának nem hétszer, hanem hetvenhét-szer (Mt. 18_{21, 22}), mert aki a tudatlanság és be nem látás miatt vétkezik ellenünk, sajnálatot, elnézést, megbocsátást érdemel.

Buddha szerint a szenvedéstől a nyolcas, más értelmezés szerint (Lénad J. i. m.) a *nyolcrétű ösvényen* szabadul meg az ember *bölcsesség* által. Az az ösvény pedig a *helyes* megértés, *helyes* elhatározás, *helyes* beszéd, *helyes* cselekvés, *helyes* életmód, *helyes* törekvés vagy igyekezet, *helyes* gondolkodás, *helyes* elmélyedés. Ezeknek együttes megtartása, tehát a nyolcas ösvényen járás bűn nélkül való életet eredményez, ennél fogva a végső következtetés az, hogy a szenvedéstől való megszabadulás a Buddha felfogásában együtt jár a *liszta, büntelen étellel*.

Jézus tanítása szerint a szelidek, a tiszta szívűek, az irgalmasok, a békességre igyekvők, az igazságot éhezők, az igazságért háborúságot szenvedők azok, kik boldogoknak nevezhetők, mert irgalmasságot nyernek, az Istent meglátják, Isten fiainak mondatnak, övék a mennyeknek országa, vagyis a szenvedésektől való megszabadulásban részesülnek. De jaj azoknak, kik mindenféle

jóval el vannak telve s nem gondolnak egyébbel, csak földi javaikkal, jaj azoknak, kiket hiu dicsőségvágy vezet tetteikben, jaj az álnok és gonosz szívű nemzetségeknek, mert rájuk sirás és fogaknak csikorgatása, tehát szenvedés vár. Ezek a tágas kapun és széles úton járnak, előbbiek pedig, akik szenvedéseiktől meg fognak szabadulni, a *szoros kapun és keskeny úton*. (Mt. 7₁₃, 14.). A szoros kapu és keskeny út fogalma a Buddha nyolcas ösvényével nagy rokonságot mutat, de Jézus tanításaiban kifejtve és magyarázva nincsen, csak éppen hasonlatként említve.

Buddhánál *bölcsesség* szükséges a nyolcrésű ösvény megtalálására, Jézusnál *hit* a feltétele annak, hogy a keskeny úton állandóan megmaradhasson az ember. E hit azonban nem valaminek pusztá elhívése, hanem szilárd meggyőződés arról, hogy sorsunkat egy jóságos, gondviselő hatalom intézi, melynek segédelmével legyőzhető a bűnnek és szenvedésnek minden hatalma. Meggyőződés arról, hogy az erény önmagában hordja jutalmát s a bűn büntetését, ezért nem marad jutalom nélkül a jó cselekedet s büntetés nélkül a gonosz tett. E hit nélkül hiábavaló az embernek minden törekvése a jóra, mert ha az élet tengerének bős hullámai csapkodni kezdik, a csüggedés, reménytelenség, kétségbeesés örvénye nyeli el a hitetlent. Ezért inti folyton tanítványait Jézus: Legyen hitek Istenben! Ezért kérdi a betegétől: hiszed-e, hogy meggyógyulsz? — ezért mondja a tíz éves betegségben szenvedő asszonynak, látva erős hitét: bizzál leányom, a te hited megtartott tégedet.

A helyes életmód útját a helyeket mozgató erős, tiszta hit világítja meg, irányt pedig a szeretet ad neki Jézus felfogása szerint. A gyakorlati élet nagy parancsa: Szeresd Istent teljes lelkedből, szeresd felebarátodat, mint önmagadat. Embertársaink iránt való szeretetünk általános kell, hogy legyen s nem csak azokra kell irányulnia, kik minket szeretnek, hanem azokra is, kik ellenségeink, »mert ha csak azokat szeretitek, — kérdi Jézus — akik titeket szeretnek, mi jutalmát veszitek? Avagy a vámszedők is nem ugyanazt cselekszik-e?« (Mt. 5₄₆.) Hogy

pedig e szeretetet gyakorlatilag mint kell megvalósítani, azt életével mutatta meg.

Buddhánál ezt a szeretetet nem találjuk meg. Helyét nála a *részvét*, a *sajnálát* foglalja el. A benső, lelki vonzódáson alapuló szeretetet egyenesen helytelennek tartja. Tanítványához, Anandához, aki mesterét nagyon szerelte, így szól:

— Minden élőnek, bármi
Legyen, sorsa a megsemmisülés.
Minden fölbomlik, mi összetett;
Ami szeretetet ébreszt, semmi sem állandó.
Jobb hát, ha ily érzelem a szívtől távol marad.²⁰

Atyját is arra inti, hogy ne engedje szívét a szeretettől befolyásoltatni.²¹ Mindamellet az igaz élelmódot a szenvedés és bánat forrásának elzárásában látja,²² ennek eszközét pedig az önuralomban találja meg. Tanításainak gyakorlati célja is ennek az elérésére utat mutatni. Hogy pedig őt milyen érzés vezette tanításaiban, elárulják azok a szavak, melyeket halála előtt mondhat vele a Fo-sho-hing-tsan-king írója:

Munkám, melynek megindítója a *részvét*,
Bevégeztetett (2082, 4.).

Ez a részvét azonban nem fölemelő erejű cselekvő szeretet, hanem a leereszkedő, szemlélő sajnálkozás.

A helyes életmód következménye Jézus szerint *istenországának*, más kifejezéssel a mennyek országának megnyerése, Buddha szerint pedig a *nirvána*, páli nyelven nibbánam.

Istenországáról nincs egységes tanítása Jézusnak. Egyszer a tiszta lelkek boldog nyugalmát érti alatta (Mt. 19₁₄, v. ö. Lk. 17₂₁), máskor egy tiszta erkölcsi felfogáson, igazságon, szereteten alapuló jövő társadalmat, melynek ideája már megvan s úgy fogja lassanként áthatni az egész emberiséget, mint a fészttát a kovász kelesztő

²⁰ Fo-sho-hing-tsan-king: 1860,; 1861₁₋₄.

²¹ U. o. 1556₁.

²² U. o. 1807_{1, 2}.

ereje, hasonló tehát a mustármaghoz, mely minden mag között a legkisebb, de idővel oly terebélyes növény lesz belőle, hogy az égi madarak fészket raknak rá (Mt. 13₃₃, Luk. 13_{19, 21}). Tanít azonban túlvilági értelemben is róla s ez esetben azonos a közönséges felfogás mennyországának fogalmával.

A *nirvánának* egyöntetű világos leírásával sem találkozunk. Ugy látszik, a Buddha hallgatói közt is fordultak elő félreértések a nirvánára vonatkozólag, mint Jézuséi között az istenországra nézve. Jézus »megkérdezte a fáriszeusoktól, hogy mikor jő el az Isten országa, felele nekik és monda: Isten országa nem megfigyelhetően (μετὰ παρατηρήσεως) jő el, sem nem mondják: imé itt, vagy ott; mert íme, az Isten országa bennetek van« (Luk. 17_{20, 21}). Buddha a brahman Kuladántának ama kérdésére, hogy hol van a *nibbánam*, azt válaszolja: A nibbánam mindenütt ott van, *hol a törvényt megtartják*.²³ Annak azonban, aki megnyeri a nirvánát, éppen oly nyugalomban, boldogságban lesz része, mint annak, aki Isten országába jut. A nirvána a nyugalom fő helye, olvassuk a Fo-sho-hing-tsan-kingban (1565₃), a Dhamma Pitakámban pedig ez áll róla: »Nem egy személyes lénynek megsemmisülése ez, sem pedig egy valódi lét felmentése ez, mivel az, amit létnek nevezünk, csupán örökös keletkezés és elmulás és ekkép egy látszólagos lét, egy csalódás és a valódi érzés az, mely sem keletkezést, sem elmúlást nem ismer, sem születést, sem halált, ami örökké változatlan, ez éppen e csalódásnak megszűnése, az elmulása: a nibbánam.²⁴ Tehát a nibbánam elérése a változatlan, nem született, nem keletkezett, örökkévaló létbe olvadás, megszabadulás az ujjászületéstől s ezzel a változó léttel egybekötött szenvedésektől, hasonló ahhoz az állapothoz, melyre János ev. céloz, mikor azt mondhatja Jézussal: »Én és az Atya egy vagyunk« (Ján. 10₃₀; v. ö. 17₂₁), ami az örökkévaló, változatlan, nem keletkezett, el nem muló Istennel való egyesülést jelenti.

²³ Lénard, i. m. I., 261.

²⁴ Lénard J. i. m. I. 220. o.

Ha vannak is Jézus és Buddha tanításában hasonlóságot mutató vonások, van egy pont, melyben egészen különválnak. Ez az *Istenről* való felfogásuk.

Jézusnak minden tanítása valamilyen vonatkozásba hozható Istennel. Az elveszetteket, bűnösöket azért keresi, hogy visszavezesse Istenhez, a szenvedők fájdalmait Isten gondviselő jóságában való erős hittel igyekszik enyhíteni, eloszlatni. Ez az Isten csak egy; »halljad Izrael, az Úr, a mi Istenünk egy Úr«, mondja Márk 12₂₉-ben a legfőbb parancsolat után kérdezősködő írástudónak. Egyedül Isten jó (Márk 10₁₈), ő tökéletes (Mt. 5₄₈), irgalmas, ki jókkal és gonoszokkal egyformán jót teszen (Mt. 5₄₅). Ő a mi atyánk (Mt. 6₉; Luk. 11₂), ki előtt fejünk hajszálai is mind számon vannak (Mt. 10₃₀; Luk. 12₇), ő az, akinek trónusa a csillagos ég, lábának zsámolya a föld (Mt. 5_{34, 35}), ő az, ki Ábrahámnak a kövekből is támaszthat fiakat (Mt. 3₉; Luk. 3₈), mert mi embernek lehetetlen, Istennek lehetséges (Mt. 19₂₆; Márk 10₂₇; Luk. 18₂₇). Az ember szorosabb kapcsolatban van vele, mint szülőjével, mert övé az élet, azért mondja Jézus: Ne hívjatok atyátoknak senkit a földön, mert egy a ti atyátok, ki mennyben van (Mt. 23₉). Az ember Isten gyermeke, kötelessége tehát, hogy igyekezzék tökéletes lenni, mint Isten tökéletes (Mt. 5₄₂), mert csak így lehet egy az Atyával (Ján. 10₃₀). A szenvedés is azért van az emberen, mert nem akar Istennek, az ő igazi atyjának szolgálni; a szenvedésektől való szabadulás éppen ezért az Istenhez, az Atyához való visszatérés következménye. A példázatbeli tékozló fiu minden szenvedése véget ér, mikor atyjához visszatér s öröm, boldogság lesz osztályrésze (Luk. 15₁₁₋₃₂).

Buddha tanításaiból hiányzik az Istenről való magasabb felfogás. Buddhának nincs teológiája, ezért mondják, hogy a buddhizmus vallás Isten nélkül, — isten-tagadó vallás. Pedig hitt ő is Istenben, csak hogy az ő istenhite durva politeizmus volt s azonos mindenben kora vulgáris felfogásával. Egyik róla szóló buddhista írat azt mondja, hogy mikor megvilágosítása előtt még Kapilavastu városában tartózkodott családjá körében,

Vallásos érzülettel az isteneknek égő áldozattal
 Áldozott s imádta a holdat, kezét összetéve.
 A Gongában testét megfűrösztötte
 S megtisztította szivét a szent vízzel.²⁵

Azonban nem volt elragadtatva azoktól az istenektől, kikben hitt s kik teljesen hasonlóak a görög-római hitregék isteneihez. Azt mondja róluk:

A nap és a hold, sőt Çakra²⁶ is
 Égi társaságának sokaságával,
 Kivétel nélkül mind el fognak múlni;
 Közülök egy sem marad meg örökre.²⁷

Tehát még a halhatatlanságot is megtagadja tőlök s hogy más tekintetben is milyen véleményvel lehetett róluk, mutatja az, amit tanítványai mondanak mesterökről:

Mindent tud, *első az istenek*
*És emberek között.*²⁸

Atyja is azt mondja neki, miután megvilágosodása után mint *buddha* tér vissza szülőföldjére:

Messze fölötte állasz az embereknek,
 Sőt az *isteneknek* is.²⁹

Mert azoknak az isteneknek fogalma kapcsolva volt minden közönséges emberi gyarlósággal, melyet Buddha nagy önuralommal magából kiküszöbölt.

Buddha tanításainak nincs tulajdonképpen semmi köze az istennel, vagy istenekkel s ha mond is véletlenül valamit róluk, az csak széljegyzet jellegű. Pedig ő is kereste a változó, csalékony, látszólagos lét fölött azt a változatlan, nem keletkezett, el nem muló létformát, melyet Jézus Istenben talált meg s hitt is egy ilyen létben, melyet a nirvanában, helyesebben a *párinirváná-*

²⁵ Fo-sho-hing-tsan-king 164₃—165₃.

²⁶ Çakra azonos Indrával, az ősi véda-istenek között a legfőbbel.

²⁷ I. m. 1883.

²⁸ I. m. 1390₁₋₂.

²⁹ I. m. 1579₁.

ban³⁰ tartott elérhetőnek, de korának és környezetének az a teológiai felfogása, melyben felnevelődött s mely beleedződött gondolkodásába is, nem engedte, hogy e *lélet* személyesíthesse és az embert e személyesített létformával kapcsolatban vegye vizsgálat alá, mint Jézus, aki az emberrel mindig mint Isten gyermekével foglalkozik. Buddha az embert önmagában, mint az újjászületések végtelen sorozatának kített lényt vizsgálta s háttérbe szorítva az érzelmeket, az értelmi elmélyedés mikroszkopiuma alá helyezte cselekedeteivel együtt. Ezért ridegebb, szárazabb s a közönséges gondolkodás számára nehezebben megközelíthető felfogása, tanítása, mint a Jézusé s csak akkor tud közelebb férni a szívhez, mikor a kontempláció mezejéről a gyakorlati erkölcsstan terére lép. Innen van, hogy tanítványaitól *bölcsességet*, tehát *értelmi* fejlettséget követel, míg Jézus az *érzelemvilág* nemességén alapuló *hílet*.

S e két különbség határozza meg *jellemöket* is. Jézus az érzelmek embere, Buddha az elmélyedő bölcselkedésé, az értelmé. Buddha eszével keresi a szenvedésekből kivezető utat, Jézus szívével. Jézus felmagasztosult érzélemmel s értelemvilágából táplálkozó erős hittel mondja Jairus leányának holtteteménél: Nem halt meg a leányzó, hanem csak aluszik (Luk. 8₅₂.) és a maga hitének a kesergő szülők lelkébe ömlesztésével vigasztalja meg őket, törli le könnyeiket, Buddha ellenben az édes anyát, ki halott gyermekét gyászolja, nem tudja másképpen vigasztalni, csak úgy, hogy küldi, nézzen be minden házbá s győződjék meg, hogy mindeniknek megvan a maga bálnata, szenvedése.³¹ Jézus ellenfeleivel szemben nem egyszer kemény szavakat használ s a felháborodás hangján feddi meg őket, Buddha a legkisebb indulathullámzás nélkül szigorúan logikus érveléssel igyekszik meggyőzni

³⁰ Különbség a kettő között az, hogy míg a *nirvána*, mint az „önmaga“-gondolatnak s a léthez, annak örömeihez, vágyaihoz való tapadásnak feladásával járó abszolút lelki nyugalom itt, a földi életben már elérhető, a *párinirvánába*, mely az abszolút létbe olvadást s így az újjászületésektől való megszabadulást jelent, csak a meghalás után lehet jutni.

³¹ Chantepie d. l. Saussaye i. m. II., 99.

azokat, kik nem osztják nézetét. Buddha inkább diplomatikus észjárású, Jézus mindig nyílt, őszinte, szívét a nyelvén hordja. Buddhánál több az elvonás, absztrakció, Jézusnál aránylag sok a gondolatait megvilágító hasonlat és példázat.

Noha mindkettőjük lelkét az általános szenvedés indítja meg, Buddhában inkább sajnálkozó részvét támad, mely tanácsokat ad, miképpen lehet megszabadulni a szenvedéstől; Jézus szívét azonban az élő szeretet melege hatja át, mely maga akar segíteni minden szenvedőn. Buddha megmutatja a nyolcérétű ösvényt, mely kivezet a szenvedés tengeréből s a nirvána nyugalmaához juttat, Jézus hívja a szenvedőket: Jőjjetek hozzám, kik megfáradtatok és megterhelteketek, mert én megnyugtatlak titeket (Mt. 11₂₈). Buddha elmélyedést kívánó bölcselmi rendszerrel fedi fel a nirvánához vezető ösvényt, Jézus saját életében adja meg azt az utat, melyen Istenhez, az Atyához juthatnak otévelyedett gyermekei. »Én vagyok az út, igazság és élet; senki sem mehet az Atyához, csak általam« (Ján. 14₆), »példát adtam tinéktek, hogy amiképpen én cselekedtem, ti is úgy cselekedjétek« (Ján. 13₁₅), figyelmezteti tanítványait.

Mindkét vallásalapító meg van győződve magasabb elhivatásáról, Jézus magát a világ világosságának nevezi, Buddha pedig így szól önmagáról:

Ahogy a lámpa világít a sötétben,
Anélkül, hogy sugarai neki használnának,
Úgy világít Tathágata is.³²

De míg Buddha számot tart oly kitüntető megszólításokra, mint igaz mester, nagy tanító, bátor harcos, jó orvos, legfőbb vezető,³³ Jézus visszautasítja magától a jó nevezetel is (Márk 10₁₈) s magát szelidnek és alázatosnak mondja (Mt. 11₂₉). Mindketten meg vannak győződve tanaik leendő győzelméről és elterjedéséről, ezért távol tartják magukat minden hatalmi intézkedéstől. Önkéntes szegénységben és nagy önmegtágadásban élnek, a vagyont,

³² Fo-sho-hing-tsan-king, 1213₁₋₃.

³³ U. o. 1210₄; 1211_{3, 4}; 1212₁.

gazdagságot egyformán megvetik. Jézus szerint könnyebb álbújni a tú fokán, mint a gazdagnak bejutni a menyországba (Márk 10₂₅.), Buddha pedig így tanít a gazdagságról:³⁴

— Gazdagsáért tülekednek

E világ gyermekei, mint ahogy egy darab
Rothadt húsért éhes madárseregek versengnek.
Ilyennek kellene néznünk a gazdagságot,
Melynek halmozása nem szerez örömet a bölcsnek,
Elvadíja az elmét az érte való aggodalom.

A vagyon megvetése azonban nem jelenti az önsanyargatást, melyet Jézus is, Buddha is helytelennek tart. Buddha szerint két szélsősége van az életmódnak: az aszkézis és a tobzódás, a bölcs a középúton halad; Jézus pedig megtiltja tanítványainak a bőjtölést, mert nem illik, hogy a lakodalmas nép bőjtöljön, mikor velök van a vőlegény (Mt. 9₁₅; Mk. 2₁₉; Luk. 5₃₄).

Az elmondottakból világos, hogy sem a Jézus, sem a Buddha felfogása szerint a gazdagság sem lehet forrása valamely érdemnek, vagy éppen tiszteletnek. A jó cselekedet, a szív tisztaságára való törekvés vehető érdemnek s érdemel tiszteletet. »Amit akartok, hogy cselekedjenek veletek az emberek, ti is azt cselekedjétek másokkal«, »boldogok az irgalmasok, a tiszta szívűek«, tanítja Jézus, Buddha pedig azt mondja Anáthapindadának (páli nyelvű iratokban Anáthapindikó):

Nincs jobb társ

A tiszta könyörületességnél. Istennek és embernek
A jócselekedet ad hirnevet és tiszteletet.
— A jócselekedetet jutalomként követi
Először az öröm, azután a legfőbb jó: a nirvána.³⁵

Kocsala királya előtt tartott beszédében viszont legnagyobb rossznak a lelki tisztátalanságot nevezi.³⁶

Közös jellemvonása az eddigieken kívül Jézusnak is, Buddhának is a természet szeretete. Mindketten gyak-

³⁴ U. o. 862₂—868₁.

³⁵ Fo-sho-hing-tsan-king, 1508₂₋₄; 1515_{3, 4}.

³⁶ I. m. 1653₂.

ran fordulnak hasonlataikban a szép természethez. A mező virágai, erdők madarai, hegy, völgy, tó, folyó, kis patakok, árnyas berkek megragadták figyelmüket s képzeletükben nem egyszer alakultak tanításukat megvilágító képekké. Jézus is, Buddha is szívesen időzött a természet kebelén, tanítás után fáradt szellemüket gyakran üdítik föl csöndes szemlélődés által egy-egy kertben, ligetben elvonulva tanítványaik szűkebb köréből is. A természet fontos ünnepélyességét mindkettőjük lelke egyaránt megtudta érezni. Haláluk előtt is a természetet keresik föl: Jézus az olajfák hegyén, a Getszémány (hibásan Geesemáné)-kertben imádkozik azon az utolsó éjen s harcol lelkében, hogy kiüríthesse a keserű poharat, Buddha pedig halála közellétét érezve, egy kis ligetben készített Anandával, hűséges tanítványával magának pihenő helyet és ott megy át a nirvánába.

Mindezek után önként előáll a kérdés: *melyik volt nagyobb*, Jézus-e, vagy Buddha s a buddhizmus-e valóban *a jövő vallása*, vagy a kereszténység? A maga korában és környezetében mindkettő egyformán nagy és kiváló volt s fontos hivatást teljesített az emberiség szellemi, erkölcsi haladásának szempontjából. De mégis, ha Buddha munkálkodásának ideje rövidült volna három évre s a Jézusé bővíthetett volna félszázadra, kérdés, hogy elfoglalná-e ma a buddhizmus a maga 31.2%-ával a világvallások között azt a helyet, mely lélekszámban az első?

Tekintetbe véve azt, hogy az általános kulturális haladás főfeltétele az *egyéni tehetségnek* a maga *egyéni sajátosságai* szerint a köz javára való érvényesülése, az a vallás lehet a jövő vallása, amely az egyént, mint ilyen akarja tökéletesíteni, jobbá, nemesebbé tenni, hogy tökéletesebb, jobb egyénekből álljon elő az a tökéletesebb, jobb társadalom, melyben kevesebb lesz a szenvedés. Ez pedig nem a buddhizmus, melynek főtörekvése az, hogy az egyén az őt egyénné tevő én-gondolatát feladva, megsemmisítve, beleolvadjon az egyetemes, örökkévaló létbe s benne feloldódjék, egészen elvesszen. Tekintetbe véve továbbá azt, hogy az embert cselekvésiben legnagyobb

mértékben érzelmei befolyásolják s nagy dolgokat sohasem az észnek mindent ridegen fontolgató emberei vittek véghez, hanem a nemes, nagy érzelmek emberei, arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a jövő vallása az a vallás lesz, melyik az érzelemvilágon alapszik. Ez pedig a *Kereszténység*. De nem a felekezeti dogmatikákban jelentkező kereszténység, hanem az, melynek egyetlen dogmája a szeretet, irányítója a tökéletesedés vágya. Nem az a kereszténység, mely képmutató szemforgatással kis nemzetek védelmének álürügye alatt kulturális misszióval bíró nagy nemzeteket akar összezúzni, nem az a kereszténység, mely dühösen szitkozódik a lánok terveinek megghiúsulása miatt s boszúszomját védtelenek gyötrésével elégíti ki, hanem az a kereszténység, mely az ellenségben is az embert keresi és látja, az a kereszténység, mely a könyörület, irgalom, szeretet fehér palástjában jár körül a nyomornak, bűnnek tanyáin, a nélkülözők és bánatos szívűek közt, a szenvedőkkel teli kórházakban s megjelenik a vérrel borított harcmezőkön is az ágyúdörgés, gépfegyver-kerepelés között. Az a kereszténység, melynek jelszava: több kulturát, több világosságot, hogy oszoljék a lelki sötétség, kevesbedjék a szenvedés.

Ez a kereszténység a Jézus kereszténysége, a *Jézus vallása*.

De nem a hitregék, a csodás történetek, nem a szövevényes dogmatikák Jézusáé, hanem azé, ki az önfeláldozó szeretet tanításaiban szól hozzánk; azé a Jézusé, aki azt tanítja: Szeressétek ellenségciteket is, mert ha csak azokat szeretitek, akik titeket szeretnek: semmivel sem vagytok jobbak a képmutatóknál; azé a Jézusé, ki tanítványaitól azt kívánta, hogy ismertető jegyük a szeretet legyen s ki nem imádszerű tiszteletet, vagy éppen imádatot kíván tőlünk, hanem azt, hogy *őt kövessük*. Ezt a kereszténységet kell szavainkkal, cselekedeteinkkel, életünkkel kultiválnunk, hogy a jövő vallása lehessen. Ennélfogva a kereszténységnek Jézusát kell megtalálnunk, fölfedeznünk azok számára is, kik még mindig a dogmatikák útvesztői között keresik.

A mi számunkra, unitárius-keresztények számára több,

mint 300 évvel ezelőtt felfedezte Dávid Ferenc őt, a bűnösök és szenvedők barátját, a nagy példaadót, az igaz embert, az ember-Jézust s mint a nagy mester szerény tanítványa, ő is mártír lett, mártírja fölfedezésének, mint a legtöbb nagy fölfedező. Aldott legyen emléke érette!

Í Vajha sokan követnék őt és sokan, mind megtalálnák a keresztények az *igazi Jézust*, az igazi kereszténységnek mesterét s megismernék az *igazi kereszténységet!* Akkor eljönne hamar a szabadulásnak ama nagy napja, melyen lenne *igaz* dicsőség a magasságban Istennek, *igaz* békesség a földön, *igaz* jóakarát az emberek között.

Úgy legyen! ;

Visszatekintés az Unitárius Teológiai Akadémia fejlődésére.

(Folytatás.)

Írta: **Dr. Boros György.**

1896—1909. az Unitárius Vallásközönség Papnevelő Intézete.

Az 1896—97. tanév új időszak kezdő éve. Az unitárius egyház Magyarország ezeréves fennállása ünnepi évében új szabállyal látja el a főgymnasiumot, megalkotja a Papnevelő Intézet első önálló „szervezetét és rendszabályait“ a tanári kar előterjesztése alapján. A szabályzatot az E. K. Tanács 226—1896. t. ü. sz. alatt jóváhagyta, életbe léptetését meghatározta. A szabályzat egyik leglényegesebb pontja, hogy a Papnevelő Intézetnek önálló igazgatója van: *a dékán*. Az E. K. Tanács a dékáni teendők végzésével Boros György teol. tanárt bízta meg. Az E. Főtanács 64—1896. sz. alatt megerősítette a szabályokat s az Intézet önállóan kiadta. Dékánnak egy évre megválasztotta Boros Györgyöt és ezt ismételte évről-évre 1910-ig. Ekkortól a választás 4 évre szólt.

Az önálló szervezet előnyeit és föltételeit a dékán így körvonalazta:

„Ma egészen megfordítva áll a helyzet az 50 év előttivel szemben. Akkor a külső formára helyezték a főfigyelmet, ma a tudományos műveltségre. Akkor törvények, rendeletek, szabályok és büntetések korlátozták a pályára készülő ifjakat, ma a büntetések meg vannak szűnve, a tudomány mezeje ki van tárva és az intézet azt várja növendékeitől, hogy az erkölcsökben feddhetetlenek, a tudományban jelesek, a szorgalomban jutalomra méltók legyenek. Ma, ha a növendék jól fogja fel helyzetét és helyesen értelmezi a szabadságot, abból az ő állásához és jövő feladataihoz mértelen alig hiányzik valami, vagy talán nem is hiányzik semmi, ha csak nem olyasmi, a mit sem az intézet, sem önmagok meg nem adhatnak.

A magába szállásnak, a lélek mélységeibe merülésnek és magasságaiban szárnyalásnak, a belső teljes átalakulásnak és újjá születésnek sehol, egyetlen pályán sem forog fenn oly nagy szüksége, mint itt.